

Valdemar Nielsen

– den republikaner degn fra Bryndum

Af Karsten Eskildsen

»Jeg tror, det er lidt af dette: At praktisere Guds Vilje. Thi det er det største, et Menneske kan gøre. Det er stort.«

Ordene er Valdemar Niensens og kunne læses i en kronik tirsdag den 16. december 1924 i den radikale Varde-avis, Vestjyllands Folkeblad. Han kaldte kronikken »Det store og det smaa«, hvorved han med et halvt år tematisk foregreb en anden kronik, »Smaa Tanker om store Ting«, der i juni 1925 blev trykt i den konservative hovedstadsavis, Nationaltidende. Denne kronik var skrevet af Valdemar Niensens seks år ældre bror, Carl, som i anledning af sin tilstuedende 60-års fødselsdag var opfordret dertil af Nationaltidendes redaktion og desuden var blevet opsøgt af Københavns kulturjournalister, som gerne ville interviewe ham. Denne broder var nemlig komponisten Carl Nielsen – Danmarks allerede dengang fejrede kulturpersonlighed, som havde skrevet sig ind i folkets hjerter især med folkelige sange som »Jens Vejmand«, »Jeg bærer med smil min byrde«, »Se dig ud en sommerdag« og mange flere. Desuden vidste den store offentlighed også, at han var en anerkendt komponist af symfonier og andre store værker, hvorved Carl Nielsen i offentligheden var sendt frem i forreste række af de danskere, der i traditionen efter H.C. Andersen kunne hævde det lille lands storhed – primært i egen national bevidsthed, men delvis også på den internationale scene, og hvor man blandt andre

helte-kandidater nævnte polarforskeren Knud Rasmussen og fysikeren Niels Bohr.

Med hver sin baggrund syntes begge brødre inden for kort tid at have fået anledning til en form for eksistentiel eftertanke. Mens Carl i København forsøgte at distancere sig mildt fra avisernes ensidige hyldelse og på selve sin runde dag faktisk kom til at forskrække mange læsere ved at hævde, at »hvis han kunne leve sit liv om, ville han piske alle kunstnergriller ud af sit hoved og gå i handelslære«, så var Valdemar nogle måneder tidligere under et langvarigt ophold på Sct. Josephs Hospital i Esbjerg på lignende måde kommet til at tænke på den selvsamme flygtige jagt på »storhed«. Valdemar Nielsen lå med et brækket ben efter et grimt styrt med den motorcykel, som han og hustruen, Marie, havde holdt af at køre på stort set, siden de var blevet gift i 1918. Netop i julemåneden 1924 flød aviserne over med beundring over den hjemvendte Knud Rasmussen efter afslutningen på hans opsigtsvækkende 5. Thuleekspedition, og Valdemar Nielsen havde fra sin seng og det lille rum på hospitalet, som han var bundet til, følt et påtrængende misforhold mellem al den københavnske virak og så den stille, men seje virkelighed, som han kendte både i Vestjylland og fra sin opvækst på Fyn. Nu ville han sætte ord på.

Det var ikke stjerne-misundelse, for som lærer og politiker kendte han sandelig nok til betydningen af at få opmærksomhed. Men det var en oprigtigt følt skepsis over for verden,

Valdemar Nielsen ca. 1920. Fotograf: Elfelt. (Foto i privateje).

sådan som andre ville hævde, den så ud. Valdemar Nielsen nærrede livet langt en tro på, at egne erfaringer, selvstændighed og personligt ansvar talte mere end nok så megen samfundsmæssig status og berømmelse. Det var en holdning, som i vor moderne succesforståelse kan forveksles med nødvendig resignation, men Valdemar Nielsen var en fordomsfri mand af egen vilje, der livet igennem blev inspireret af samværet og samarbejdet med andre, var stolt af

sin egen store familie, forblev interesseret i de store samfundsspørgsmål, men først og sidst fascineredes af tilværelsens store forskellighed. Dette omsatte han i praksis gennem 64 år i Bryndum, heraf 40 år som skolens førstelærer, sognerådsmedlem i fjorten, menighedsrådsmedlem i tolv, folketingsmand i otte, samt ikke mindst gennem en række engagementer i brugs, idræts-, hønseavler-, afholds- og vælgerforeninger og arbejde med unge. Hans levnedsløb 1871-1965 er derfor – også selvom det kun lader sig delvist afdække – et billede på en af dem, der tog ansvar for det 20. århundredes demokratiske Danmark, og som i kraft af sine familierelationer også fik en rolle i dannelsen af dansk, kulturel bevidsthed.¹

Valdemar Nielsens fynske barndom

I mange henseender lignede Valdemar Nielsen sin berømte storebror, hvilket vel næppe heller var så mærkeligt, al den stund deres opvækst også lignede hinanden meget. Reelt kan f.eks. de første to tredjedele af Carl Nielsens erindringer, »Min fynske Barndom«, på mange måder også repræsentere Valdemar Nielsens fynske barndom, som vi ellers ikke ved meget om. Men erfaringerne med børnearbejde: som vogterdreng på markerne ved Nr. Lyndelse og Nr. Søby og arbejdsdreng på teglværket kendte den yngste af de seks brødre Nielsen naturligvis også. På samme måde gav deres far, Niels Maler, drenge rigeligt med opgaver, både når der skulle males for folk, og når der skulle spilles til dans. Dette børneliv er som bekendt visionært beskrevet i »Min fynske Barndom« og kan nok sammenfattes i en foromtale i ugebladet »Hver 8. Dag« i december 1927, hvor Carl Nielsen citeres for forældrenes meget små kår og fortsætter: »Hvor vi havde det dejligt, der var Lykke og Harmoni i mit Barndomshjem, vi elskede hinanden, vi Sødskende, og vi legede og tumlede og var fuldkommen

Valdemar Nielsen sammen med søsteren Julie og deres forældre, Maren og Niels Jørgensen, foran familiens hjem i Nr. Lyndelse/Nr. Søby, »Petersborg«, formentligt i 1891. Drengen er plejesønnen Thorvald. Huset er i dag museet »Carl Nielsens Barndomshjem«.
(Foto i privateje).

Naturbørn. Og de tusinde smaa Ting i Hverdagslivet blev store og betydningsfulde for os.« Carl Nielsen lod sig som godt og vel tresårig lokke til at skrive – og udgive – sine barndoms- og ungdomserindringer. Så heldige var Valdemar Nielsens efterkommere ikke: i familiens kreds blev der ikke talt meget om barndommen på Fyn. Vi ved ikke ganske hvorfor, men kan vel have hængt sammen med hans travle hverdag.

I hvert fald tør man tro, at Valdemars barndom ikke har adskilt sig væsentligt fra Carls: de er begge født i det lille, lejede landarbejderhus, »Uglehuset« på Sortelung lidt nordøst for Nr. Lyndelse. Familien blev tvunget til at forlade det i 1873, da kommunen erklærede huset for en brandfælde og lod det nedrive, hvorefter familien, der talte i hvert fald seks hjemmeboende børn, flyttede til en anden, nærliggende lille lejebolig i en gårdlænge, hvor Carl Nielsen hævder, de ikke boede lang tid. Fem år blev det nu til, før dét skete, der beskrives næsten som et mirakel i »Min fynske Barndom«, og familien i foråret 1878 kunne flytte til det pæne, stråttækte

hus på Nr. Søby Mark med de otte fag – »Petersborg« kaldtes det og er i dag museet Carl Nielsens Barndomshjem. »Dette palads, fyldt med lys, sol og glæde«, som det hedder næsten som en velsignelse i »Min fynske Barndom«. Den femårige Valdemar har næppe oplevet – eller husket – begivenheden så stærkt som den ældre Carl. Til gengæld blev dette hjem i højere grad Valdemars barndomshjem end Carls, alene af den grund at Valdemar boede her ca. syv år mod brorens blot ca. 18 måneder.

Familiens sønner lærte at spille violin. Ikke primært for dannelsens skyld, men simpelthen for at kunne medvirke til familiens indtægter. Valdemar lærte ifølge eget udsagn at spille på den samme violin, som også Carl lærte at spille på, og som Carl angiveligt anvendte det første år på konservatoriet i København, nemlig deres fars egen. Det var et godt instrument, som faderen havde købt i Odense for hele 35 rigsdaler – formentligt i begyndelsen af 1860'erne, hvor en dagløn for en ufaglært arbejder som Niels Maler var lidt over én rigsdaler. Valdemar Nielsen for-

tæller et andet sted, at de alle lærte at spille på denne violin og ikke på en måske mere håndterlig »børneviolin« – en såkaldt trekvart – fordi faderen ikke ville have denne udgift. Carl Nielsen er dog ophavsmand til hele to beretninger om en trekvart derhjemme: 1) i »Min fynske Barndom« refererer han, at han faktisk – ikke længe efter Valdemars fødsel – fik en sådan, da han som seksårig lå syg med mæslinger og hans mor havde øvet med ham på en af de andre voksen-violiner, som hjemmet ejede, og 2) at der allerede fandtes en trekvart derhjemme, som han kunne spille på, mens han lå i sengen.

Valdemar begyndte at spille violin som ca. tiårig og altså kort tid efter, at Carl var flyttet hjemmefra til militærmusikken i Odense. Men han husker ikke at have spillet på trekvarten, selvom det ikke lyder sandsynligt, at Carl skulle have taget den med sig allerede dengang. Carl Nielsen havde den imidlertid hos sig i sit voksenalder, og den findes nu i Carl Nielsen Museet i Odense. Tidligt lærte sønnerne, hvad musikerlivet på landet indebar: lange nætter for en 11-12 års dreng, der undertiden spillede fra klokken syv aften til klokken syv næste morgen! Og så herefter ofte måtte gå adskillige kilometer hjem. Også denne praksis er fint beskrevet af Carl Nielsen, men Valdemar kan tilføje en bid af virkeligheden, når han fortæller om karlegildernes dans: *»Så var vi så støvede, at vi kunne skrive vore navne med fingeren på ryggen af hinanden. Vi fik 4 kroner hver for de 12 timers musik – det var alligevel en del dengang. Men ved andre lejligheder kunne det give betydeligt mere – når vi spillede til bryllup på de store bøndergårde, kunne vi få det helt ud fyrstelige honorar af 12-14 kroner.«* Mange penge for en stor dreng, som på sine ældre dage nok fandt barndommens musikliv anstrengende, men også sjovt! Niels Maler var efterspurgt som dansemusiker, fordi han var garant for en sikker dansepuls, men også fordi han var en god instruktør

til afviklingen af de mange danse, og i pauserne såmænd kunne optræde med diverse korttricks, parodier og anden let underholdning. Niels Maler havde derfor undertiden meget travlt – så travlt, at sønnerne undertiden måtte spille uden ham, og Valdemar må som stor dreng jævnligt have spillet til dans sammen med Carl, når han var hjemme fra Odense for at hjælpe sin far med opgaverne

Drengene lærte således tidligt, at det betalte sig at kunne noget særligt: musikken gav dem en mulighed, som de fleste af deres kammerater ikke havde, bl.a. at tjene ekstra penge! De erfarede, hvordan deres far – skønt socialt dårligt stillet – gennem musikken alligevel var anerkendt på egnen, og denne sammenhæng mellem musik og et socialt alternativ gav han videre til sine sønner på sin egen ikke-artikulerede måde. Der er på den baggrund ingen som helst grund til at tro, at brødrene Nielsen følte sig kuede i det ellers stærkt klassede samfund. F.eks. kan man dårligt forestille sig en undselig Valdemar – og slet ikke hans mor! – da han palmesøndag den 29. marts 1885, blev konfirmeret hos pastor Clausen i Nr. Lyndelse Kirke (pga. en præstevakance var der ingen konfirmation i Nr. Søby, hvor familien nu ellers hørte til). Mellem alle børnene af landsbyens småfolk var også den 15-årige arving til herregården Søbysøgård, Georg Frederik de Falsen Zytphen-Adeler, senere lensbaron til Dragsholm! – en modsætningsfyldt scene, der kunne have udstillet den grelle forskel mellem rig og fattig, men som Valdemar fra »Petersborg« kunne forholde sig til uden underdanighed, fordi der trods alt i hans hjem eksisterede en selvforståelse, der fandt anden næring end blot økonomi og sociale ambitioner. Her var arbejde og omsorg for hinanden den sande dannelse.

Ungdom og uddannelse

For Valdemar Nielsens søskende havde der naturligvis ikke været tale om videre skolegang efter konfirmationen. Carl f.eks. fik, inden han kom til militærmusikken i Odense, først en plads hos en købmand. De øvrige fik forskellige andre pladser – i mere eller mindre faglært retning, heraf Sophus og Albert som malere. Selvom også Valdemar tidligt kom ud at tjene – bl.a. på en gård, hvor drengen oplevede en ubehagelig skik, han ikke kendte hjemmefra: at spise af fælles fad! – synes det, som om det for Valdemar blev muligt i det mindste ikke at komme for langt fra en fortsat boglig uddannelse. Han fik således mulighed for i to omgange at gå til ekstraundervisning i det nærliggende Sdr. Nærå hos en lærer Rasmus Nielsen, som Niels Maler havde lært at kende enten gennem spillemandsmusikken eller i forbindelse med det lille orkester, Braga, som Niels Maler havde været med til at oprette, og som spillede musik af de klassiske mestre. Måske også Valdemar indimellem fungerede som hjælpelærer hos lærer Nielsen, men man ved det ikke bestemt.

Derimod er det sikkert, at Valdemar Nielsen fik mulighed for at komme på højskolen i Særslev på Nordfyn, hvor den navnkundige, fynske politiker, Klaus Berntsen, havde været forstander siden 1882. Det var kun naturligt, at Valdemar søgte hertil, al den stund Berntsen havde været en kendt og beundret personlighed i familien Nielsens hjem siden 1860'erne. Berntsen, der som 17-årig af selveste Christen Kold var blevet bedt om at sikre et alternativt undervisningstilbud i landsbyen Højby få kilometer syd for Odense, og senere var blevet leder af en friskole her, fik livet igennem stor indflydelse på især Carl, men også på Valdemar og deres far. Berntsen havde frasagt sig sit folketingskandidatur, da han blev forstander i Særslev, men de politiske ambitioner fik ham

alligevel til at forlade den i efteråret 1889. Valdemars ophold fra november 1889 til april 1890 faldt således lige efter Berntsens afsked, men det var helt sikkert på grund af Berntsen – som i øvrigt fortsat havde bopæl i Særslev og bl.a. var formand for sognerådet – at den unge Valdemar blev trukket hertil. Valdemars videre uddannelse har formentligt allerede været overvejet, eftersom han efter højskolen vendte tilbage til lærer Nielsen i Sdr. Nærå for yderligere undervisning, inden han i efteråret 1890 søgte optagelse på seminariet i Gedved mellem Horsens og Skanderborg.

Nu kom der en bevæget tid for familien, som bl.a. resulterede i, at Valdemars forældre, Maren og Niels Jørgensen, i sommeren 1891 besluttede sig for at emigrere til USA og til det Chicago, hvor en datter og tre sønner allerede boede. Valdemars yngste søster, Julie, havde samme forår også været på Særslev Højskole, men var indstillet på at rejse sammen med sine forældre efter sommeren. Bl.a. for at finansiere rejsen blev »Petersborg« solgt – det meste af indboet på auktion! – og Carl og Valdemar var nu de eneste af familien, som var tilbage i Danmark. I alt fik Niels Maler og hans hustru, Maren, tolv børn, men den yngste – født i 1875 – døde som spæd, mens to ældre søstre døde unge. En søster i Odense, Sophie, døde i 1890 som 34-årig og efterlod sig mand og tre børn. Det kan have været dette dødsfald, der modnede forældrenes tanker om at rejse derhen, hvor hovedparten af deres børn nu boede – og de har sikkert fundet opbakning i deres yngste datter, Julies egne ønsker om emigration. Carl var på dette tidspunkt optaget af sine egne projekter og havde bl.a. året forud modtaget et stort stipendium, der 1890-1891 sendte ham på en ti-måneders musikrejse rundt i Europa, og som åbnede hans sind og sanser i en grad, så han temmelig hovedkulds forelskede og giftede sig uden forældrenes

Valdemar Nielsen med sin søster Louise fra USA, da hun besøgte sin bror og svigerinde i Bryndum i 1952. (Foto i privateje).

vidende i Paris med den to år ældre billedhuggerinde, Anne Marie Brodersen.

Årsagen til, at Valdemar netop søgte til Gedved Seminarium, kendes ikke. Det havde jo været mere oplagt med det fynske Skårup, der lå inden for Niels Malers geografiske virkeområde som musiker, men valget faldt sikkert på Gedved, fordi Valdemar herved kunne forlade Fyn og ligesom resten af sine søskende komme ud og væk! Med al respekt og fordomsfuldhed: ikke netop et typisk, fynsk karaktertræk! Gennem Berntsens efterfølger som højskoleforstander, Hans Christensen, der kom til Særslev netop fra Gedved, kan han have hørt om Peter Bojsen, der ejede og drev dette seminarium og desuden var bror til den kendte Frede Bojsen, der som leder gennem mange år af det moderate Venstre i Folketinget samarbejdede med Berntsen. Peter Bojsen i Gedved var en engageret herre, der foruden sit arbejde på seminariet (næsten naturligvis) var 1) sognerådsformand, 2) havde stiftet

og var formand for Horsens Landboforening, foruden 3) formand for Horsens Andelsslakteri, som han selv havde taget initiativ til i 1887. Hvis Valdemar Nielsen havde spurgt enten Berntsen eller Hans Christensen – og det gjorde han nok! – var Bojsen en mand og Gedved et seminarium, som de kunne have anbefalet.

Det er usikkert, hvorledes der skaffedes økonomi til seminariueuddannelsen. I forsommeren 1891 begyndte det da tilsyneladende at knibe for Valdemar at få råd til at forblive i Gedved, og Niels Maler minder i et brev til Carl om, hvad denne »har lovet ham og det kniber for ham nu, og det var jo dog en Skam at han skulde gaa derfra.« I samme brev forklarer Niels Maler, at det oprindeligt var hensigten, at deres mor skulle rejse til Chicago for »at see til dem i Amerika«, og den yngste datter, Julie, skulle være hos sin far imens. Men hvis familiens hus kunne sælges godt, ville de alle tage af sted. Det har aldrig stået helt klart, hvad der var forældrenes egentlige hen-

sigt med emigrationen: håbede de, at de kunne skabe sig et bedre udkomme i USA? – De var trods alt blevet henholdsvis 58 og 56 år og talte ikke engelsk. Var de tvunget til at sælge huset, fordi de havde gæld og hellere ville prøve at leve gældfrit i Chicago sammen med flertallet af deres børn i stedet for at hutle sig igennem alene på Midtfn? Eller bidrog salget også til, at de – for én gangs skyld! – kunne hjælpe en søn til en egentlig uddannelse? De havde ikke kunnet hjælpe Carl, da han tog til København for at gå på konservatoriet, men han havde i kraft af musikken og sit talent haft andre velgørere. I hvert fald er det tænkeligt, at hele manøvren omkring hussalget, emigrationen og desuden betaling for et plejebarn, som Maren og Niels Jørgensen havde taget til sig, kunne have frigivet nogle midler, der gav Valdemar mulighed for at fortsætte i Gedved. I hvert fald beskæftigede familien sig meget – selv under disse stærkt belastende forhold med hussalg, emigration og den store rejse, indkvartering, arbejdssøgning osv. – med Valdemars økonomi: Niels Maler beder i et brev få dage før afrejsen Carl om at skaffe Valdemar et lån, og igen i foråret 1892 vender Niels Maler tilbage til en opgørelse over de (begrænsede!) midler, de har for at støtte økonomisk, og inddrager heri også penge, som skyldes dem for plejebarnet, og hvoraf nogle skulle sendes videre til Valdemar!

Seminarist og ægtemand

Niels Maler havde i samme anledning skrevet og spurgt seminarieførstander Peter Bojsen, om Valdemar nu også havde evner for studierne – i modsat fald skulle der jo ikke bruges penge på dem! – men Bojsen havde svaret, at Valdemar »var den flinkeste Elev, og han havde de bedste Forhaabninger til ham« og bestemt burde fortsætte. Sådan gik det heldigvis også, og han dimitteredes i forsommeren 1894 med første karakter og

udmærkelse i sang og musik. I det følgende år forblev han i Gedved som lærer netop i musikfaget, men som 23-årig var han både for ung og uerfaren til på længere sigt at varetage denne undervisning og indgå i det stærkt højskoleprægede lærermiljø. Desuden var det ikke ambitionen for en ung mand med almue- og højskolebaggrund at blive lærer på en videregående uddannelse – man skulle være »rigtig« lærer! Alligevel så han senere tilbage på dette år med glæde, bl.a. fordi han kom til at arbejde sammen med Jens Byskov, der senere efterfulgte Bojsen både som forstander og som ejer af Gedved Seminarium. Byskov blev en meget kendt skolemand og var, selvom han ikke var partipolitisk engageret, undervisningsminister 1926-29, så Valdemar Nielsen var stolt over at have kendt ham.

Fredag den 28. juni 1895 blev han gift med Dagmar Hansen, der da var 20 år og stammede fra Nr. Lovrup ved Gørding – ca. 30 km øst for Esbjerg. Man ved ikke så meget om hendes baggrund, og om hvor f.eks. det unge par havde mødt hinanden, men Dagmar kan selv have været elev på seminariet, inden hun i givet fald afbrød uddannelsen, da hun blev gift. I hvert fald vikarierede hun senere af og til for sin travle mand. Brylluppet blev en god begivenhed i Valdemar Nielsens familie: Carl skriver, at det ganske vist var tilrettelagt som et »stille bryllup«, fordi Dagmars mor var død blot en halvt års tid forinden, men det blev både hyggeligt og gemytligt. Bl.a. tog nogle af bryllupsgæsterne dagen efter sammen med de nygifte til Esbjerg og morede sig godt. Hans forældre må også have deltaget i brylluppet, for de var vendt hjem fra USA i 1894 – først Niels Maler og så sidst på året hans hustru, Maren. Livet i Chicago blev for strengt for dem, og de fik i Nr. Søby mulighed for at bestyre en lille købmandsbutik fra begyndelsen af 1895. De håbede sikkert, at Valdemar

kunne vende tilbage til en lærerstilling på Fyn – bl.a. havde han i april søgt en stilling i Freltofte, kun få km fra Nr. Søby, men han fik den ikke. I stedet flyttede han og Dagmar til Sejrup ved Give, hvor han underviste ved skolerne i Sejrup og Dørken. Umiddelbart synes der at have været et stort spring både fra de fede jorder ved Gedved og fra det idylliserede Midtfyn til de fattige hedeegne ved Give, men for det første var det kun ca. 40 km fra Gedved, og for det andet er landskabet ved Sejrup reelt ikke så forskelligt fra netop egnen omkring Nr. Lyndelse og Nr. Søby, og i særdeleshed ikke i forhold til Valdemars fødested, der lå i et gammelt moseområde, som kaldtes Sortelung. Valdemar har næppe haft svært ved at falde til her, men hvad Dagmar har ment om det, ved vi jo ikke!

Det unge par fik året efter brylluppet en datter, Rigmor, som de imidlertid mistede allerede i januar 1898 – hun blev kun 19 måneder. Livet hos forældrene på Fyn var fortsat svært: Valdemars mor var nu 63 og mærket af USA-projektet, som havde været for hårdt både for hende og for Niels Maler, der efterhånden ikke kunne tåle det ellers indbringende spilleri. Når han havde været ude at spille til dans, tog det ham flere dage at komme til hægterne igen. I sommeren 1896 havde de imidlertid haft den glæde, at datteren Julie havde været hjemme fra USA sammen med plejedrengen, Thorvald, som blev i Danmark, da Julie rejste tilbage i august. Men Maren og Niels Maler kunne alligevel ikke klare at have ham hos sig, så han kom i stedet til Valdemar og Dagmar i Jylland, selvom de gamle på Fyn savnede drengen umådeligt. Men på denne måde var han stadig en del af familien, og så kunne det unge par i Sejrup måske også have lidt hjælp af plejebetalingen.

Det må have været tanken, at Thorvald skulle vende tilbage til Nr. Søby, når Maren fik det bedre, men sådan gik det ikke: efter en længere

periode med dårligt helbred fik hun i januar 1897 en hjerneblødning og døde. Det blev derfor umuligt for plejedrengen at komme til Fyn, hvor Niels Maler nu fristede en noget usikker tilværelse, bl.a. med uafklarede boligforhold. Han tog en enkelt gang til Sejrup og besøgte Valdemars familie og plejedrengen, men ellers arbejdede han i tiden efter moderens død først og fremmest på at få Valdemar og Dagmar til Fyn. Formålet var både at få den plejedreng, som Niels Maler virkelig holdt af, tilbage, men naturligvis gjaldt det i lige så høj grad om at sikre ham selv en stabil aftægt. Han bad bl.a. Carl om at lægge et godt ord ind for Valdemar hos hoffjærgermester Sophus Vind på Sanderumgård ved Odense for at få denne til at påvirke besættelsen af en stilling i Davinde. Men manøveren lykkedes ikke, og samtidig blev plejedrengens ophold i Jylland tilsyneladende et stigende problem. Det blev derfor arrangeret, at han i september 1897 vendte tilbage til USA – og denne gang for altid. I øvrigt til en uheldig skæbne, der endte med, at han tog sig selv af dage.

Bryndum 1898

For Valdemar havde lærerstillingen i Sejrup midlertidig karakter, for han søgte igen i foråret 1898 nye græsgange: også denne gang forsøgte Niels Maler at få Carl til bruge sine forbindelser til at sikre Valdemar en stilling på Fyn – nu i Fangel lige syd for Odense. Han havde selv arbejdet for at få Valdemar på »listen«, men så skulle Carl tale med stiftsamtmændene, som så igen skulle påvirke biskoppen. Måske har Carls forbindelser ikke været gode nok, for stillingen gik også denne gang til en anden. Til gengæld kunne Niels Maler i september fortælle Carl, at *»nu har Valdemar da naaet at faa sig et andet Embede, han er kaldet til Eet, og saa er han indstillet som No 1 til et andet som er bedre, og faaer han det,*

Førstelærer Valdemar Nielsen med sine elever foran Bryndum Skole, måske omkring 1914? Kvinden i midten er sandsynligvis en forskolelærerinde, mens de allermindste børn må være Valdemar Nielsens egne. (Foto i privateje).

saa tager han det, saa det kan dog være at jeg kan komme et Sted hvor jeg ikke skal flytte, men saa kommer jeg saa langt bort fra Moders Grav: saa jeg er bange for at jeg bliver til at længes saa meget efter den«. Vi ved ikke, hvortil han skulle være kaldet, men dette brev dokumenterer altså resultatet: Valdemar Nielsens ansættelse i Bryndum. I henhold til gældende praksis blev han udnævnt til embedet af stiftets biskop, som i en skrivelse af 24. september 1898 formaner menigheden »at antage og erkjende ham som lovlig beskikket Skolelærer« og ønsker ham den »Agtelse og Kjærlighed, som Embedet tilkommer« samt, at han ved sine »Kaldspligter og retskaffen Vandel i øvrigt tilønskes Herrens Bistand.« Mere prosaisk gøres der i ansættelsesbrevet opmærksom på, at skolens »fourage« (hø og halm) om ønsket kan afløses af et årligt vederlag på kr. 105,50. Valdemar Nielsen tiltrådte den nye stilling 1. november 1898 – og inden jul var hans far flyttet med.

Det var en solid stilling, den 27-årige Valdemar her fik. Bryndum skole havde relativt gode faciliteter til undervisningen: hovedbygningen var

bygget så sent som 1893 og havde to klasseværelser samt bolig for førstelæreren og hans familie samt en lille lejlighed på 1. salen til forskolelærerinden. Som førstelærer nød han fra begyndelsen den agtelse, som han med sin baggrund i folkeoplysningens højborg, højskolen og seminariet, mente tilkom en lærer. Foruden den til stillingen knyttede forpligtelse som kirkesanger i Bryndum Kirke havde man jo som landsbydegn en række »sædvane-pligter« hvortil som bekendt hørte deltagelse i alle former for fester, konfirmationer, bryllupper, fødselsdage osv., og hvor det forventedes, at degnen holdt tale – efter præsten! – læste telegrammer og sang for på sange. Degnen deltog i det festlige samvær blev altid afbrudt af pligter! Den gældende vestjyske skoleordning passede ham godt – den, der tilrettelagde undervisningen således, at børnene fra femte til syvende årgang fra 1. maj til 31. oktober kun gik i skole fem timer om onsdagen, mens de den anden halvdel af året havde undervisning alle ugens seks hverdage. Hans argument for denne ordning var, at børnene således fik lov i det mindste en del af året at koncentrere sig om

Bryndum skole nedlagdes 1960 og rummer dag både bolig og virksomhed. Skolen er fornemt restaureret og blev 2006 præmieret af Esbjerg Kommunes Byfond for smuk renovering af hus og miljø. (Foto: Bryndumlund).

skolegangen, og i det hele taget får man det klare indtryk, at Valdemar Nielsen i alle sine 40 år som lærer i Bryndum satte en ære i, at eleverne havde de bedst tænkelige vilkår, ligesom enkelte referater i skolekommissionens protokoller afslører hans oprigtige interesse for den enkelte elevs trivsel og udvikling.

Gymnastik havde Valdemar Niensens store opmærksomhed: om sommeren foregik undervisningen på en plads ved skolen og om vinteren i forsamlingshuset. Skolekommissionens protokol findes først efter 1913, og fra begyndelsen spiller gymnastikfaget en relativt fremtrædende rolle: gymnastikinspektøren har været forbi og påtalt behovet for planering af idrætspladsen ved Bryndum skole. Senere påtales behovet for nye sjippetove flere gange, så det har nok været vanskeligt for skolens førstelærer at få penge til nyanskaffelserne – sognerådet forholder sig således ikke til problemet i denne periode. Bortset herfra kendes selve hans undervisning kun i store træk: han var sin grundtvig-kold'ske tradition særdeles bevidst og holdt det levende ord højt. Han fandt glæde og stolthed i at kunne fortælle, så fagligt indhold blev formidlet både sagligt og

underholdende. Der foreligger endvidere en række eksempler på, at Valdemar Nielsen nød almen respekt som lærer, bl.a. fra tidligere elevers takke-breve til ham, ligesom det fremgår, at han bekymrede sig om eventuelt socialt dårligt stillede elever. Desuden valgtes han tidligt til en række tillidshverv, som nok på den tid var naturligt at forene med degne-embedet, men som der bestemt ingen automatik var i.

Efter loven fra 1903 om oprettelse af menighedsråd blev Valdemar Nielsen indvalgt i Bryndums første, der tiltrådte i januar 1904, og han sad der indtil udgangen af 1916. Referaterne tyder på, at sagerne under præstens foresæde generelt blev afviklet i stor fordragelighed, men en enkelt gang mistede Valdemar Nielsen tålmodigheden og fik ført en sag til protokols: i september 1916 udspandt der sig en diskussion på foranledning af en henvendelse fra Danmarks Lærerforenings kreds 112, der henstillede til, at konfirmationsundervisningen for fremtiden blev lagt uden for vinterhalvårets fyldte skoleskema! Det er som bekendt et tema, der har optaget både lærere og præster i umindelige tider, og Valdemar Nielsen såvel som hans kollega lærer Skjærbæk argumenterede i menighedsrådet alvorligt for, at man fulgte henstillingen, men kom ikke overraskende i mindretal. Kun ved netop denne lejlighed har protokollen indskrevet flertallets beslutning om ikke at imødekomme forslaget under henvisning til «befolkningens modstand» mod noget sådant – hvorfra de så end kendte den!? – såvel som mindretallets – altså de to læreres! – støtte til forslaget. Man forledes til at tolke deres energiske opbakning som værende led i en planlagt strategi, udtænkt på forhånd sammen med denne 112. kreds af lærerforeningen, som havde hjemme i Fredericia! Hvorfor henvendelsen kom herfra, vides ikke. For Valdemar Nielsen syntes det en mulighed for, at menighedsrådet viste sig imødekommen-

de over for den vigtige skoleundervisning, og det kan have været udslagsgivende for hans videre engagement, for han stillede i hvert fald ikke op til det følgende valg. Det betød nu ikke, at han vendte menighedsrådet ryggen for altid – dels var han jo fortsat kirkesanger i Bryndum Kirke, og dels blev hans anden kone, Marie, medlem af menighedsrådet fra 1927 til 1934, mens Valdemar fremdeles opførtes på en række stillerlister helt op til omkring 1950.

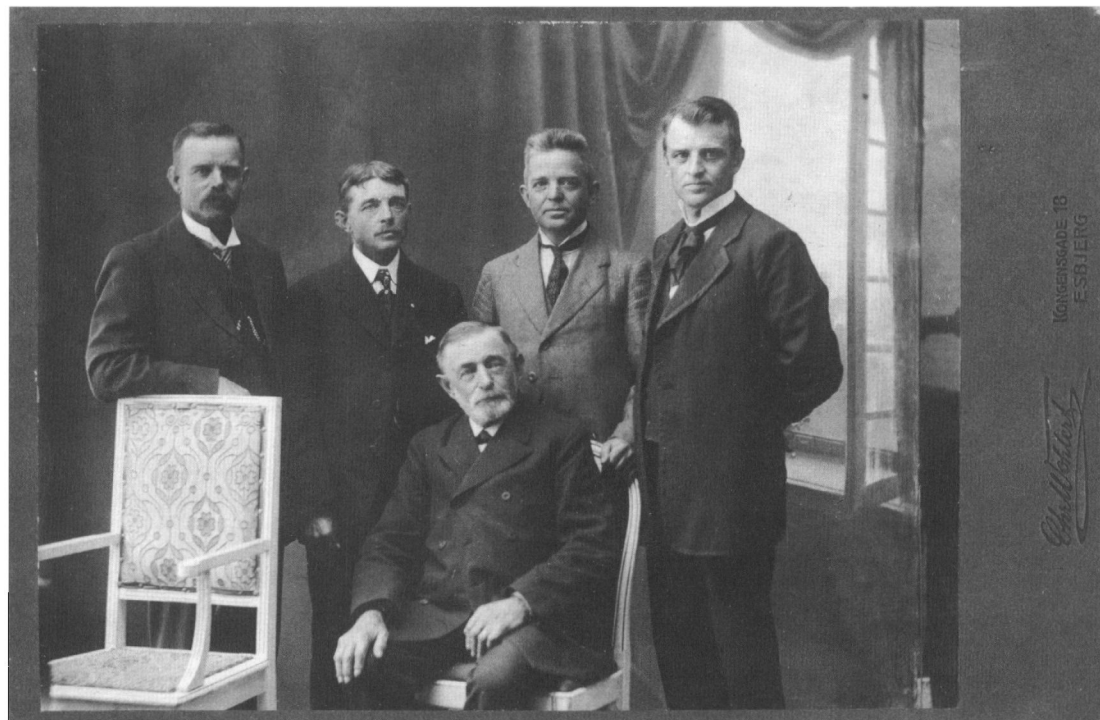
Også sognerådet for Bryndum og Vester Nebel blev Valdemar Nielsen tidligt medlem af. Men sognerådsreferaterne er for hele hans medlemskab, 1907-1921, fuldstændig rensset for de enkelte medlemmers eventuelle særsynspunkter. Som mange vil vide, drejede sognerådsforhandlingerne sig dengang meget lidt om politik og mere om kommunens rene forvaltning. Der findes i disse referater næppe én interessant bemærkning, bortset fra et par uidentificerede kommentarer vedrørende enkelte sognebørns privatøkonomier. Vi skal snart vende tilbage til Valdemar Nielsens valg til Folketinget, men han blev siddende i sognerådet også efter, at han blev folketingsmand, men omstændighederne omkring hans endelige udtræden i 1921 forekommer uklare: efter Valdemar Nielsens valg til Folketinget i 1918 blev hans tilstedeværelse ved møderne naturligt nok stærkt begrænset, men han var der dog jævnlige. Der blev udskrevet valg til sognerådet til 11. marts 1921, og ved det første møde herefter, den 23. marts, deltog han som valgt og underskrev sammen med de otte andre medlemmer referatet. Men herefter synes han ikke have deltaget yderligere overhovedet! Ej heller findes der et notat i referaterne om hans udtræden eller valg af suppleant – han synes simpelt hen fortsat at være medlem, men dukkede bare ikke op mere, ligesom han heller ikke valgtes til det følgende sogneråd i 1925.

Familien Dagmar og Valdemar Nielsen 1905 sammen med børnene Elna, Aage, Ingrid, Frode og Aksel. (Foto i privateje)

Bryndum som Nielsen-familiens centrum

1898 må have været et bevæget år for Dagmar og Valdemar – en datter på halvandet år døde fra dem i januar, en anden, Elna, blev født i marts, de flyttede til Bryndum, Valdemar påbegyndte sit nye arbejde – og endeligt slog den gamle far sig ned hos dem få uger senere. Andre løsninger på Niels Malers situation havde været overvejet, men f.eks. kunne Carl i København netop på denne tid dårligt forpligte sig, bl.a. fordi han og hans kone, Anne Marie Carl-Nielsen, i vinteren 1898-99 reelt mente sig i færd med at købe og drive hendes fødehjem, den store proprietærgård, Thygesminde, ved Kolding. Hvis dette

Niels Maler med sine fire sønner, Peter, Sophus, Carl og Valdemar Nielsen, fotograferet hos Chr. Wohlert, Esbjerg, i anledning af deres møde i sommeren 1912. (Foto i privateje).

projekt var blevet gennemført, havde Niels Malers aftægt her været næsten uafviselig. Allerede i januar 1899 synes Niels Maler imidlertid at være på vej til at fortryde sit ophold i Bryndum og henviser til en forskertset mulighed for at bo hos nogle mennesker i Helsingør. I hvert fald giver han i et brev til Carl udtryk for sin bekymring for husførelsen i Valdemars unge familie: de passer ikke på det tøj, de har arvet fra Fyn, og Valdemar er hård både mod sin far og mod sin kone. Umiddelbart synes det at være genkendelige og uundgåelige konflikter under nye vilkår, og der kommer da heller ikke mere ud af sagen. Ikke i mange år i hvert fald.

Der går både i Bryndum og i familien mange frasagn om den private tilværelse i Bryndum Skole, mens Niels Maler boede der. Et gennemgående problem var konflikten mellem Valdemars afholdsengagement og Niels Malers manglende ditto. Den gamle drak næppe mere end anstændighed og helbred kunne bære, men han ville under alle omstændigheder gerne have lov indimellem at drikke en øl. Desuden blev »æ gam'l degn«, som han blev kaldt, som regel budt på en »bette en« hos de Bryndum-borgere, hvor han havde sin jævnlige gang! Valdemar har næppe forsøgt at underkaste sin far et spiritusforbud, men alligevel har der været tilstrække-

ligt med episoder til, at beretninger om Niels Malers krumspring for at få sig en tår over tørsten har overlevet til vore dage. Bl.a. skulle han angiveligt have bestukket Valdemars børn til at hente øl ved købmanden, når bentøjet ikke kunne klare turen. Valdemar Nielsen var overbevist afholdsmand, hvilket han næppe havde med sig hjemmefra. Han har naturligvis lige så meget som sin far og brødre set, hvordan der blev drukket til festerne på Fyn, og uden tvivl også, hvilke uheldige konsekvenser, umødeløst drikkeri kunne have for familiers økonomi. Alligevel må afholds-engagementet tilskrives en beslutning i voksenlivet, selvom vi ikke ved på hvilket grundlag, den blev taget. Valdemar Nielsen er formentligt blevet inspireret af den sociale vækkelse, der prægede Danmark – og store dele af den øvrige verden – i tiden omkring 1900, og hvor især den billige snaps blev anset for en alvorlig trussel. Bl.a. i kraft af afholdsagitatoren Lars Larsen-Ledet blev anliggendet en del af det radikale venstres partiprofil og forblev det helt indtil 1970'erne. Desuden blev der rundt omkring dannet mange uafhængige afholdsforeninger og sikkert også i Bryndum, hvor Valdemar Nielsen angiveligt skulle have været formand en tid lang. F.eks. bevilger Bryndum-Vr. Nebel sogneråd i 1910 uden nærmere identifikation »50 Kroner til Afholdsforeningen«.

Far og søn havde det næppe problemfrit med hinanden, men det er ikke et emne, der let lader sig oplyse. Bortset fra Niels Malers beklagelse til Carl helt i begyndelsen af Bryndum-tiden er der kun en enkelt episode yderligere, der kunne antyde et problem, nemlig da Niels Maler i efteråret 1912 flytter til nogle bekendte fra Fyn, som nu boede i Herstedøster, og som Carl i København havde forbindelse til. Måske kan man lægge en betydning deri, at flytningen kom straks efter en af de største begivenheder i Niels Malers Bryndum-liv, idet nemlig den ældste søn, Peter,

der som 18-årig var udvandret til Australien, i juni 1912 kom til Danmark for første gang i 34 år – den søn, som ifølge »Min fynske Barndom« var faderens yndling. I samme anledning rejste også broderen Sophus hjem fra USA og ankom en måneds tid senere. De fire brødre var sammen både i Bryndum og i København og lod sig bl.a. fotografere i Esbjerg i den glædelige anledning. Det vil ikke være svært at forestille sig, hvorledes talen blandt brødre er faldet på, hvordan deres gamle far trivedes, og det behøver ikke at have haft baggrund i nogen akut konflikt, når det blev foreslået, at deres far kunne prøve at bo et andet sted: Valdemar havde på dette tidspunkt otte børn i alderen to til fjorten år og endnu én på vej, Dagmars helbred var fremdeles ikke godt, en graviditet i 1911 var ulykkeligvis endt med en dødsødt pige, og hun havde ligget på hospitalet i flere uger. Det må for alle parter have syntes en passende løsning, at Niels Maler flyttede. Det blev bare ikke nogen succes, så da han tog til Vestjylland for at fejre jul, blev han her. Han undskylder nok en gang i et brev til Carl det besvær, han har forårsaget, men forsøger også at forklare, hvordan forholdene havde været utålelige derovre.

Endnu en markant begivenhed i Niels Malers Bryndum-tilværelse bør omtales: det er nævnt, hvorledes Venstre-politikeren Klaus Berntsen var en god bekendt af Valdemar Nielsens fynske familie og bl.a. havde støttet Carl ved flere lejligheder. Berntsen blev i 1910 konseilspræsident – og forsvarsminister – og fik da den tanke at lade en gammel composition af Niels Maler fra tiden på Fyn, »Højby Skyttemarch« opføre af et af militærets orkestre på Bådsmannsstrædes Kaserne – det nuværende Christiania. Berntsen skrev endda en kronik i den første udgave af dagbladet »Riget«, hvori han omtalte både marchen og den gamle spillemand. Carl Nielsen kunne i forlængelse heraf skrive til datteren,

Anne Marie, der opholdt sig i London, at han den 26. november sammen med Berntsen havde hørt marchen spillet på kasernen, og at musikforlaget Wilhelm Hansen ville udgive den. Dette sidste blev nu ikke til noget, men det var naturligvis en fornem opmuntring for den gamle mand i Vestjylland, at selve landets regeringsleder således offentligt havde betænkt ham!

Mens Niels Maler levede, kom Carl Nielsen jævnligt til Bryndum enten alene eller sammen med sin kone eller børn. Især havde deres søn, Hans Børge, flere gode oplevelser i det vestjyske, endda i en grad, så det på et tidspunkt var på tale, at han skulle bo her. Hans Børge var psykisk handicappet, men diagnosen er usikker: ifølge sine søstre var han som treårig blevet ramt af meningitis og led senere i livet af kronisk hovedpine. Fra 15-års alderen var han kommet hjemmefra og boede bl.a. en tid på forsorgsinstitutionen Brejninggård, men ellers overvejende hos private plejefamilier. I sommeren 1911 var det således stærkt på tale, at han skulle flytte til Bryndum og bo hos Valdemar og Dagmars gode bekendte, gårdejer Anton Andreasen og hans kone, der boede på en smuk, mindre gård mellem Bryndum og Tarp. Hans Børge kendte dem udmærket fra tidligere besøg og havde som stor dreng fået lov at hjælpe til med markarbejdet. Tanken blev ikke realiseret – hvilket ret beset også blot ville have lagt yderligere ansvar på Valdemars i forvejen stærkt bebyrdede skuldre. Valdemar og Dagmars hjem var altid åbent for besøg fra København, ligesom der også blev tid til udflugter både til Esbjerg og til Ribe – det sidste bl.a. i 1915, hvor de to brødre sammen besøgte Anne Marie Carl-Nielsens Dronning Dagmar-monument på Riberhus Slotsbanke. I Carl Nielsens breve kan man følge flere gode besøg i Bryndum, bl.a. ét i 1910, hvor komponisten rider hele vejen fra Damgaard ved Fredericia til Bryndum, og hans hustru støder til på cykel

ved Korskroen. Men også efter faderens død fortsatte de nære relationer mellem Bryndum og København. De to brødre benyttede flere besøg i Bryndum til at spille violin sammen, undertiden med nogle af Valdemars sønner og ved enkelte lejligheder også andre musikalske personer fra landsbyen. Bl.a. har fhv. malermester Ejgil Jørgensen (*1920) en erindring om en lille stjernestund omkring 1930 sammen med den berømte komponist fra København. I det sidst bevarede brev fra Valdemar Nielsen til sin bror fra august 1931 inviterer han ham til at komme »en Dag, som du plejer, ned til os«. Besøget blev nu nok ikke til noget i denne omgang, men kan alligevel have inspireret familiefølelsen, for Valdemar omtaler, at de netop har sagt farvel til datteren Ingrid, hendes mand og to børn, som havde været hjemme på sommerferie i tre uger! – »Ogsaa andre af Børnene har været Hjemme, saa der har været godt med Liv!« – Ingrids mand var dengang præst i Kundby på Sjælland, og Carl Nielsen besøgte familien her sammen med sin kone og yngste datter, da de i slutningen af september var på vej hjem fra sommerhuset i Skagen. Desuden brugte Valdemar Nielsen dette brev til en forsigtig forespørgsel, om sønnen Thorvald, der var blevet student og påtænkte at studere statsvidenskab i København, eventuelt kunne leje et værelse på loftet af Anne Marie og Carl Nielsens lejlighed. »Nu kan du jo forelægge Sagen for Marie«, men om det har været drøftet yderligere, vides ikke, og det blev heller ikke relevant, for dels valgte Thorvald at blive lærer, og dels døde Carl Nielsen mindre end to måneder senere.

Valdemar og Carl Nielsens far kaldtes altså Niels Maler, mens hans slægtsnævner var Jørgensen. Hans og hustruens ældste børn fik imidlertid efter den gamle skik – og før den nye navnebedtngørelse fra 1856 – slægtsnavn efter faderens fornavn, og så kom de yngre også til at

hedde Nielsen, fordi forældrene angiveligt frygtede, at man i modsat fald ikke ville tro, at de var rigtige søskende. Men hermed hørte navneproblemet ikke op, for da Carl og Valdemar blev ældre, blev deres fars efternavn et problem: hvordan forklare, at far og søn ikke bar samme navn? I den nævnte artikel af Klaus Berntsen undgås Niels Jørgensens navn behændigt, men allerede tidligt lader Carl i diverse formelle, biografiske omtale – f.eks. i førsteudgaven af Dansk Biografisk Leksikon (1898) – sin far hedde Niels Jørgen Nielsen, og i 1913 da han tildeles ridderkorset, hedder faderen Niels Jørgensen Nielsen. Efter Niels Malers død i november 1915, satte sønnerne en gravsten over ham, hvor navnet lyder: Niels J. Nielsen. Det har næppe skyldtes flovhed over navneroderiet – snarere har det været hensigten netop at understrege familieforholdet. F.eks. for at undgå eventuelt undrende spørgsmål på kirkegården i Bryndum, hvor der mellem medlemmer af familien Nielsen ville ligge en herre, der hed Jørgensen. Niels Maler blev nemlig begravet i Bryndum, hvor han havde boet stort set uafbrudt siden 1898, men altså langt fra den egn på Fyn, hvor han havde levet det meste af sit liv, og – ikke mindst – hvor hans hustru lå begravet. Man ved ikke, hvorfor Carl og Valdemar besluttede sig for at begrave deres far i Vestjylland, og man kan blot gisne herom. Bekymringen for de praktiske problemer med transport osv. kan have spillet ind, mens økonomiske overvejelser næppe har betydet noget. Carl ville uden problemer kunne have bekostet de ekstra udgifter. Måske har navneproblematikken endnu en gang spillet ind, fordi faderen jo kun med risiko for yderligere forvirring kunne stedes til hvile som »Niels J. Nielsen« ved siden af sin kone, hvis gravsten lyder: »Maren Kirstine Johansen. Maler Niels Jørgensens Hustru«!

Valdemar Nielsens far, Niels Maler, ved døren til Bryndum skole, ca. 1914. (Foto i privateje).

Den offentlige Valdemar Nielsen

Livet i Bryndum skole har uden tvivl lagt stort beslag på Valdemar Nielsen, men med hans baggrund og under inspiration fra forbilleder som Klaus Berntsen og Peter Bojsen, var det en selvfølge for ham samtidig at engagere sig i det lokale liv. Som nævnt blev det i første omgang til et medlemskab af menighedsrådet fra 1904 og fra 1907 af sognerådet. Sognerådvalgene var dengang kun delvist orienterede efter partiskel: kandidaterne blev fundet på forskellige opstil-

lingsmøder – de såkaldte »prøvevalg« – og den enkelte kandidat var ofte nødt til at deltage i en hel serie af sådanne: indledende partiopstillinger og eventuelt senere opstillinger på fælles parti- eller uafhængige lister forud for det endelige valg, som typisk foregik på et møde i skolen eller forsamlingshuset. Her fik man præsenteret kandidaterne, og man valgte hvert tredje år på skift fem medlemmer til rådets »større del« henholdsvis fire til den »mindre del«. Valgperioden var altså seks år. Ved valgene kunne alle fremmødte stemme på samtlige de fem, henholdsvis fire kandidater, man ønskede valgt. Valdemar Nielsen opnåede ved valget den 4. december 1906 således 56 af de i alt 357 afgivne stemmer, som de 102 fremmødte afgav.

Niels Maler omtaler i et brev fra januar 1913, at Valdemar »er til Prøvevalg hver Aften, det er natur[lig]vis meget strænge for ham, og saa er det jo endda ikke Sikkert at han bliver Valgt, og Dagmar hun maa somme Tider holde Skole.« Nej, det var tværtimod temmelig sikkert, at han ikke blev valgt: som radikal kandidat i Varde-kredsen med venstremanden Søren Sørensen som modkandidat kunne ingen anden kandidat i enkeltmandskredsens tid forvente valg. Valdemar Nielsen været medlem af det radikale Venstre siden partiets stiftelse i 1905. Som 85-årig fortalte han, at han havde været til stede ved det første radikale landsmøde i Odense den 20. maj 1905, og havde været med på den første liste over de 635 Venstre-mænd, som havde tilsluttet sig den radikale organisation helt fra begyndelsen. Fra 1908 var han formand for Guldagerkredsens radikale venstreforening.

Valdemar var jo vokset op i et landarbejderhjem, og husmandstanken blev naturligt også en integreret del af hans virke som radikal politiker. I det hele taget gjorde han den socialpolitik, som blev de radikales kendemærke i partiets første mange år, til sin egen. Han ville som radi-

kal insistere på samfundets ansvar for sine borgere, og at politik ikke måtte udvikle sig til varetagelse af enkelte samfundsgruppers særinteresser, men i højere grad fremvise også rent praktiske løsninger på samfundets problemstillinger. Dette var grundlaget for hans mange engagementer: han mente med konkrete, målrettede indsatser at kunne bidrage til samfundets velfærd – lokalt og nationalt. Som nævnt kan man kun vanskeligt se dette praktisk udmøntet i sognerådets beslutningsprotokoller, men til gengæld kom det markant til udtryk gennem en række organisatoriske engagementer: hans allerede omtalte afholdsengagement var f.eks. en reel, social ambition til imødekommelse af de tragedier, som det var oplagt, at alkohol også kunne trække med sig.

Afholdstankens fokus på ædruelighed som en afgørende forudsætning for en sund og bæredygtig privatøkonomi, og dermed også ædruelighed som en socialpolitisk indsats i sig var vel dét, der betød mest for Valdemar Nielsen. I samme kategori lå hans ambitioner vedrørende hønseavl. I den tid, hvor han boede i skolen, opdrættede han derfor høns og det med stor flid! Han svor til den mellemsvære, relativt hårdføre race, hvid wyandotte, og opnåede fremragende resultater med dem. Han var i en periode formand for Danmarks Fjerkræavlforening, Ribe Kreds, men det er desværre ikke lykkedes at finde denne virksomhed dokumenteret. Dog kan hans engagement illustreres ved, at han i 1928 modtog foreningens fortjenstmedalje, og at han i 1930 modtog et fornemt diplom efter at have haft en høne med, da det britiske landbrugsministerium i juli dette år arrangerede fjerkræavlernes fjerde verdenskongres i Crystal Palace i London. Fire af Valdemars brødre emigrerede, og Carl rejste i sit liv Europa tyndt, men så vidt vides, var Valdemar aldrig uden for Danmarks grænser. Det kunne ellers

have været en idé, at han havde ledsaget sin høne til London! Briterne forstod i øvrigt at sætte pris på flotte wyandotter, for Valdemar havde med slet skjult stolthed solgt en hane til avl i Skotland for en pris, der lå flere gange højere end de priser, som Bryndum-bønderne fik for deres slagtestvin!

Med sit stærke lokale engagement og hans pionerindsats i det radikale venstre lå det lige for at opfordre ham til at stille op som folketingskandidat. Selve forløbet af hans opstilling er ukendt, og derfor ved vi heller ikke, hvorfor det blev Varde-kredsen, han stillede op i, når han nu ellers var engageret i Guldager-kredsen. Årsagen har vel haft baggrund i de radikales taktiske overvejelser, selvom Varde-kredsen lå sikkert i hænderne på venstremanden Søren Sørensen, der havde været folketingsmand siden 1890. Ved valget i 1909, hvor de radikale første gang opstillede, tabte landbrugslærer Jens Johansen fra Ladelund Landbrugsskole helt forventeligt til Sørensen, hvilket gentog sig med automatisk selvfølge ved det valg, der blev nødvendigt allerede året efter pga. af de urolige efterdønninger af Alberti-sagen, og som i øvrigt resulterede i, at Valdemar Nielsens ungdomsmentor, Klaus Berntsen, udnævntes til konseilspræsident. På denne baggrund kunne det ligne et slag i luften, at det blev Valdemar Nielsens opgave at stille op mod Sørensen i 1913, men netop i efteråret 1912 havde der været betydelig uro i Vardes venstreforeninger, der luftede stor utilfredshed med Søren Sørensens indsats på tinge. Kun med nød og næppe og med noget, der mest af alt lignede et kup, bevarede Sørensen sit kandidatur. Alligevel stod han stærkt nok til at slå Valdemar Nielsen, der trods stor, radikal fremgang kun opnåede 592 stemmer mod Sørensens 1336. Chansen opstod imidlertid i løbet af Første Verdenskrig. Valget 1915 blev gennemført som fredsvalg, både pga. af de eks-

traordinære krigsforhold og fordi valget primært skulle bekræfte den nye grundlov, som foruden kvindernes valgret også indførte forholdstalsvalg.

Ved valget i 1918 genstillede Søren Sørensen ikke, men havde overladt kredsen til klitinspektør Vilhelm Pinholt. Selvom det stadig var en sikker Venstre-kreds, var der efter den nye valglov nu mulighed for, at en radikal kunne vælges på et amtsligt tillægsmandat, og det lykkedes nu for Valdemar Nielsen. Hans vælgere var en – som generelt hos de radikale – en blandet skare, der talte husmænd fra egnene nord for Varde, men også lærere og en relativ stor gruppe af mindre erhvervsdrivende. Således fandtes der blandt hans stillere både læger, urmagere, men også håndværkerne var godt repræsenteret i den radikale vælgerforening, der f.eks. holdt sine møder i Håndværkerforeningen. Formanden var gårdejer Thomas Lorentzen, Frisvad.

Privat måtte valget have været ledsaget af alvorlige overvejelser for Valdemar Nielsen. Hans hustru siden 1895, Dagmar, var død nytårsdag 1917, 41 år gammel. Det havde været et par opslidende år for familien, hvor Dagmar havde haft gentagne, alvorlige sygdomstilfælde, mens de i 1916 bl.a. også havde mistet en lille datter, der var født året forinden. Efter Dagmar Nielsens død fandt Valdemar sammen med den 29-årige Marie Brodersen Hun var født i 1888 og havde som barn gået i skole hos Valdemar Nielsen. I 1907 havde han hjulpet hende i forbedelserne til den provstestprøve, som man skulle aflægge, hvis man ønskede at virke som vinterlærer, og havde efter veloverstået prøve også skrevet en fin anbefaling, som hun anvendte, da hun snart efter ansattes ved skolen i Tjæreborg. Senere var hun også en tid vinterlærer i Bryndum, så da forholdet mellem Marie og Valdemar udviklede sig til at blive mere end blot bekendtskab, var hun allerede kendt og afholdt af

Valdemars børn, og i den følgende vinter besluttede de sig for at gifte sig. Måske har parret følt, at der så relativt kort efter Dagmars død stadig var en række hensyn at tage, for ægteskabsbeslutningen blev samtidig omfattet af en anmodning om kongebrev til, at både den pligtige kirkelysning måtte frafalde, og at præsten måtte måtte foretage vielsen i hjemmet. Herved kunne de formalisere deres forhold uden at vække mere opmærksomhed, end de syntes passende. De blev gift onsdag den 1. maj 1918 – ugedagen efter, at det den 24. april efter fintællingen på Ribe Amtskontor (i byens gamle rådhus) stod klart, at Valdemar Nielsen havde vundet de radikales ene tillægsmandat. Marie gik altså ind i et hjem med udsigt til at stå alene med en stribe mindre børn og en mand, der ville være væk mange dage i løbet af rigsdagsåret, der som nu gik fra oktober til juni.

Folketinget 1918-1926

Allerede den 28. maj indfandt Valdemar sig på det Christiansborg, der netop denne dag blev genindviet som parlamentsbygning, efter at både Landsting og Folketing siden det 2. Christiansborgs brand i 1884 havde haft til huse i Østre Landsrets nuværende bygning i Bredgade. Den samlede, radikale rigsdagsgruppe talte i alt 44, heraf de 33 som medlemmer af Folketinget, der efter grundlovsrevisionen 1915 blev udvidet fra 114 til 140 medlemmer. Den radikale folketingsgruppe var med en lille fremgang på to mandater fortsat tingets tredjestørste og besad en ganske høj selvfølelse, simpelthen fordi de radikale havde dannet regering siden 1913 under Carl Th. Zahles ledelse. Denne regering byggede væsentligst sin legitimitet på at have gennemført den nye grundlov – skønt den i høj grad var den foregående Klaus Berntsen-regerings fortjeneste – og tillige mente at kunne tage hovedæren for at Danmark var kommet nogen-

lunde skadefrit igennem Verdenskrigen, hvis afslutning nu var i sigte.

Som regeringsbærende parti var der selv i en stor gruppe meget arbejde at gøre for et nyvalgt medlem. Valdemar Nielsen fortalte selv senere, at han aldrig helt faldt til på Christiansborg. Det, der interesserede ham mest, det sociale og det kulturelle, fik ikke altid den plads, han kunne ønske, hvilket bl.a. kan ses af de i alt tolv lovforberedende udvalg, han fik plads i allerede i denne sin første folketingssamling, og som spredte sig over emner fra statens overtagelse af Esbjerg-Fanø overfarten over ny lovgivning vedrørende bagerier/konditorier til det, som måske optog ham mere: lov om den deling af Det Kgl. Teaters genrer, skuespil, opera og ballet, som har optaget sindene stort set lige siden. Valdemar Nielsen støttede en løsning, hvor operaen flyttede til den nyindrettede Casino-bygning i Amaliegade, og lagde i øvrigt ikke skjul på, at blandt teatrets tre kunstarter var det skuespillet og især operaen, der stod hans hjerte nærmest. *»Jeg er dog mindre interesseret i balletten; det er operaen som betingelse for musiklivets fremtidige trivsel her i landet, der har min særlige interesse«* sagde han fra talerstolen som de radikales ordfører på området og har vel næppe været helt upåvirket af hans brors tidligere tilknytning til teatret. Som et forsøg på at styrke operaen foreslog han, at Københavns Kommune og omegnskommunerne skulle bidrage til driften, men her mødte han hård modstand, bl.a. fra sin gamle inspirator, Klaus Berntsen. Allerede under samlingens første finanslovsdebat havde de taget en påfaldende hård holmgang i en tilsyneladende mindre betydningsfuld sammenhæng, nemlig vedrørende skolelovens § 8, der gav kommuner lov til at afskedige lærere, der var kommet »i et sådant forhold til beboerne [skoledistriktets borgere], at deres undervisning lider skader derved« – altså at lærere kunne afskediges, selv

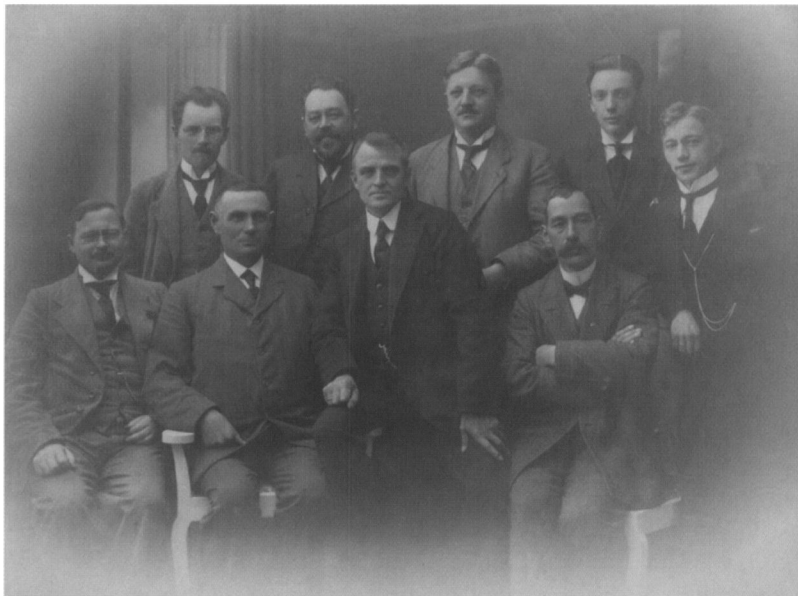
Den radikale rigsdagsgruppe 1918: 33 folketingsmedlemmer og 11 landstingsmedlemmer. Valdemar Nielsen sidder på en stol yderst til højre. Zahle – 2. række, tredje fra venstre – havde benyttet den ny regeringsdannelse til at ændre titlen fra konseilspræsident til det mere parlamentariske »statsminister«. (Foto i privateje).

der ikke lå faglige eller professionelle årsager til grund. Valdemar Nielsen angreb hårdt denne paragraf, mens Berntsen forsvarede den med, at Danmarks Lærerforening siden 1908 havde klaget over i alt 30 sådanne § 8-afskedigelser, men kun fået medhold i fire – altså havde paragrafen forhindret, at 26 »uuelige lærere« fortsat underviste i det danske skolevæsen!

I det hele taget var Nielsen og Berntsen kommet noget på kant helt fra samlingens begyndelse, idet Nielsen optog en udtalelse fra Berntsen meget fortrydeligt. Berntsen brugte nemlig en vending om, at de »kredsvalgte medlemmer særligt måtte tale deres valgkredsers interesser«. Valdemar Nielsen opfattede det således, at Berntsen herved søgte at gøre Folketingets kredsmandater og tillægsmandater til en slags A- og B-medlemmer, hvad der kom en – i hvert fald af rigsdagsreferaterne at dømme! – ikke ganske venlig drøftelse ud af. Derudover talte Valdemar Nielsen allerede her i 1918 varmt for skolens anliggender og fremsatte bl.a. et for tiden særdeles fremsynet forslag om, at afskaffe klassesdelingen efter 5. klasse. Han problematiserede, at de

dygtige elever gik til mellemskolen efter 5. klasse og lod de svagere blive tilbage. Man havde netop på disse klassetrin et pædagogisk behov for, at de dygtigere elever var med til at trække de svagere op på et samlet, højere niveau. Dette synspunkt fik han som bekendt ikke noget ud af, for det gennemførtes først med skoleloven af 1958! – og det syntes heller ikke at have generet ham særligt, da hans egen datter Sigrid i 1936 skiftede til 1. mellem på Esbjerg Statsskole.

Arbejdet for hans egen kreds omfattede fra begyndelsen især forsøget på at skaffe midler til kirkebyggerierne i Agerbæk og i Roust – og også her måtte han vente længe på planernes realisering, idet Agerbæk Kirke opførtes 1929, mens Routhøje Kirke først stod færdig i 1961! Så var det politiske klima bedre, når det gjaldt sager som 1) statens overtagelse af færgeriet Esbjerg-Fanø i 1918, 2) forbedring af sporanlægget ved Varde Station fra 1922, 3) anlæggelsen af havdiget fra Vester Vedsted til Søndernæs 1922 og 4) anlæggelsen af havdige på Rømø og forbedring af de eksisterende diger på Mandø, selvom han i dette sidste tilfælde problematiserede, at der

Et billede fra en af de tre valgkampe i 1920, hvis direkte anledning desværre er ukendt.

Forrest i midten

Valdemar Nielsen og på hans højre side Venstres folketingsmand, Vilhelm Pinholt.

Manden med den flotte moustache er det socialdemokratiske landstingsmedlem Johan Hansen, som er med til trods for, at han ikke var på valg!

De øvrige herrer er alle lokale avisredaktører: forrest t.v.:

N. Jensen (Ribe Amtstidende), bagerst fra venstre: Olsen (Ribe Amtstidende), H. Bach (Varde Social-demokrat), Henrik Jensen (den radikale Vestjyllands Folkeblad), red.sekr. Jespersen (do.) og P. Friis (Varde Dagblad).

Er billedet en Varde-markering af respekt for folkestyret i det urolige år 1920? (Foto: Varde Lokalhistoriske Arkiv).

gjordes forskel på digebyggeriet på de to øer. Han lader i det mindste forstå i en tale i januar 1924, at han ikke mener, at »værdierne pr. arealenhed« er større på Rømø end på Manø, og at Rømø derfor heller ikke skulle have forrang frem for Mandø. I alle disse tilfælde, som jo ikke alle ligger i Varde-kredsen, men inddrager hele det Ribe Amt, hvor han vandt sit tillægsmandat, afslører han en ganske imponerende indsigt også i de tekniske forhold som f.eks. jordbundsundersøgelser og de mulige, tekniske landvindinger vedrørende togdrift.

Engagementet i den vestjyske togdrift finder vægtigt udtryk i november 1922, hvor han foreslår Statsbanerne at indsætte »automobiltog« på strækningen Esbjerg-Varde til afhjælpning af de dårlige forbindelser. Han indhentede erfaringer både fra Sjælland og fra Vemb-Lemvig-banen, hvor man kørte med disse busser med hjul, der

kan køre på skinner i stedet for på landevej og var mandskabsbesparende, når togføreren ligesom i »rigtige« busser samtidig var konduktør. For noget måtte der gøres, når man om aftenen ikke kunne komme fra Esbjerg mod Varde senere end kl. 17.47! Det synes som en også i vore dage kendt problematik, ligesom den, han fortsatte med ved samme lejlighed og som drejede sig om den dårlige tilrettelæggelse af kreaturtogene fra Vestjylland til hovedstaden. Dyr, der indlæssedes i Varde kl. 10 om formiddagen var først fremme i København næste dag kl. ca. 17. Dvs. at dyrene stod op i vognene uden at få vådt eller tørt i hen ved 36 timer. Valdemar Nielsen kaldte det helt berettiget dyrplageri og tilbød konkrete forslag til, hvorledes transporttiden kunne nedbringes til maksimalt 22 timer eller endnu hurtigere.

Valdemar Nielsen var i det hele taget en ret

*Familien Marie og Valdemar Nielsen 1922 med deres ældste datter, Klara, i barnevognen. Desuden seks af Valdemars ni børn fra første ægteskab: bagerst Ingrid, Rigmor og Elna, forrest Marie, Astrid og Thorvald. Den unge mand yderst til højre var vikaren, Aage Elkjær, der blev ansat, da Valdemar valgtes til Folketinget, skønt skolekommissionen ikke var imponeret af hans kirkesang!
(Foto i privateje).*

flittig gæst på talerstolen i sine otte år på tinge. I de første to år fungerede han endvidere som sekretær i syv lovudvalg og gennem alle otte år som partiets ordfører i ca. 50 sager. I 1920 valgtes han som en af Folketingets fire sekretærer og havde således, sammen med tingets formænd, ansvaret for den forretningsmæssige afvikling af forhandlingerne, i det daglige primært optælling og registrering af stemmer. Endelig havde to sager hans særlige bevågenhed, nemlig gennemførelsen i 1925 af loven om en ny læreruddannelse, hvor han satte sit fingeraftryk på spørgsmålet om adgangskravene til uddannelsen og bl.a. sikrede, at man kunne komme på seminariet også uden realeksamen. Ved samme lejlighed brugte han store anstrengelser på at sætte de nye læreres status og lønforhold i relation til andre, tilsvarende stillingskategorier primært med henblik på at sikre sig lærernes

samfundsmæssige anseelse til gavn for den almene skoleuddannelse. Også en diskussion, som høres i dag! Året forinden var han gået stærkt ind i loven om Lillebæltsbroen, der vedtoges 29. marts 1924, men det lykkedes ham ikke ved den lejlighed – sammen med tre andre fra lovudvalgets mindretal – at få overbevist Folketinget om, at broen burde opføres som en kombineret vej- og jernbanebro. Loven blev vedtaget alene til gennemførelse af en dobbeltsporet jernbaneforbindelse, men dog således, at strømpillerne opførtes, så man senere kunne tilføje en vejbane. Beslutningen om at tilføje vejbanen blev taget i 1927. På denne baggrund er det ikke mærkeligt, at Valdemar Nielsens datter, Sigrid Rasmussen, i sine privat udgivne erindringer særligt husker en familieudflugt i 1936, hvor man i en lejet bil med fører kørte til faderens fødeø Fyn og bl.a. besøgte barndomshjemmet i

Nr. Lyndelse via den dengang nye Lillebæltsbro. Her havde Valdemar Nielsen sandelig bidraget til resultatet og al mulig grund til at tage broen i øjesyn.

Det blev aldrig muligt for Valdemar Nielsen at fravriste Ventres Vilhelm Pinholt Vardes kredsmandat, og derfor måtte han ved samtlige valg i 1918, 1920, 1924 og 1926 vente flere dage i spænding, indtil fordelingen af personlige stemmer afgjorde amtets tillægsmandat. Det gjaldt i alt ved seks folketingsvalg, idet der 1920 var hele tre valg på grund af sammenfaldet af Genforeningen og den dramatiske udvikling omkring Kong Christian X's afskedigelse af Zahles radikale regering og den efterfølgende Påskekrise. I 1918 havde Valdemar Nielsens samtidige opstilling i Varde- og Guldager-kredsene givet valg med tilsammen 2.421 stemmer. Ved det første valg i 1920 gjaldt den nye valglov, der betød, at amtskredsens listestemmer som i vore dage tillægges den kandidat, der har trukket flest personlige stemmer i samtlige kredse. Valdemar Nielsen havde i regeringens valgkommission kraftigt arbejdet for dette system, og selvom hans personlige stemmetal blot var 1.516, havde de radikale i Ribe Amt ført en flot valgkamp – bl.a. med et besøg af indenrigsminister Ove Rode, der trak 6.000(!) deltagere til et møde i Arnbjerg – som han ved dette valg kunne nyde godt af. Det gentog sig i 1924, hvor han fik 1.600 stemmer med gårdejer Jens Jensen, Bække, som en tæt nummer to, men i 1926 tippede det så over til fordel for Jens Jensen med en afstand til Valdemar Nielsen på blot 60 stemmer. Der er al mulig grund til at tro, at han nu alvorligt overvejede at forlade politik: han og hustruen, Marie, havde tre små døtre på henholdsvis fire og to år samt en datter født 1926 – foruden to-tre hjemmeboende børn fra ægteskabet med Dagmar. Men han stillede sig igen i 1929, hvor han dog med 1220 stemmer fortsat ikke kunne indhente

Jens Jensen, og selvom Vestjyllands Folkeblad ved hans 60-års dag i 1931 hævdede, at han nu havde forladt politik – og han stillede da heller ikke op i 1932 – så var han klar igen i 1935, hvor dog læge Jens Kristian Jensen fra Gørding genvandt det radikale tillægsmandat, han havde overtaget fra Jens Jensen i 1932, og som han beholdt indtil 1945.

Der er naturligvis ingen tvivl om, at det var en belastning for hele familien, at Valdemar Nielsen var så meget i København. Man kender meget lidt til hans sociale liv under rigsdagssamlingerne – kun at han skaffede sig så billige logier som vel muligt og i det mindste i en enkelt periode delte en lille lejlighed i Colbjørnsensgade sammen med andre folketingsmænd fra provinsen. Han skriver selv i breve til Marie i Bryndum, hvorledes han undertiden mødtes privat med sine politikerkolleger – også fra andre partier – ligesom han fra tid til anden på Christiansborg mødtes med sin bror, Carl, der har berettet om flere hyggelige stunder i Snapstinget. Derimod har Valdemar næppe opholdt sig meget hos broderen og svigerinden i Frederiksholms Kanal, simpelthen af den grund, at hjemmet her var delvist opløst i de første fire år af Valdemars mandatperiode, hvor ægteparret Anne Marie og Carl Nielsen levede adskilt. Han var selvsagt i Vestjylland så ofte, det lod sig gøre, ligesom han næsten dagligt talte i telefon med dem derhjemme. Der var imidlertid en tidsbegrænsning på samtalerne – det vides ikke, om den var selv-pålagt, eller om det skyldtes en eventuel gratis tjeneste fra Christiansborg – og man sporer i flere breve, hvordan der så at sige »samles op« på temaer, der ikke kunne gøres færdig over telefonen. Besøg i København af familien fra Bryndum er der ikke fundet tegn på.

Skolen havde en vikar i de perioder, Valdemar Nielsen sad i Folketinget. Han måtte selv betale vikaren – i 1918 kr. 60 om måneden plus kost og

logi, som Marie så fik ansvaret for. Der var dog råd til det, for folketingsvederlaget var dengang kr. 7.200 om året, som ganske vist også skulle dække udgifterne til den ekstra husførelse i hovedstaden. Det har fra begyndelsen været en relativ god forretning for Valdemar Nielsen, selvom lønnen som førstelærer i 1918 ikke kendes. I 1915 havde den været kr. 1.945 om året, mens den i henhold til lønsatserne for 1925 eventuelt kan være steget til omkring kr. 4.000.

Valdemar Nielsen havde efter datidens normer relativt moderne politiske anskuelser. I sin første valgperiode fik han som omtalt plads i den nyoprettede valgkommission, og her argumenterede han bl.a. for, at valgretsalderen til folketinget på 25 år var for høj, og at han gerne så den sat helt ned til 21. Det skete først i 1961! Ligeledes var han stærkt kritisk overfor skolelovens »præstelige tilsyn«, som gjorde de lokale præster til fødte medlemmer af skolekommissionerne og til øverste myndighed ved de årlige, såkaldte eksaminer. Han ramte problemets ømme punkt: præsternes manglende pædagogiske faglighed, og vovede sig ud i en redegørelse for de aldeles utilfredsstillende forhold, når

provsten med års mellemrum kom på inspektion, for slet ikke at tale om det pinligt absurde, når biskoppen en sjælden gang indfandt sig. Med henvisning til den tidligere omtalte kritik af konfirmationsforberedelsens tilrettelæggelse, kendte man nok disse holdninger i Bryndum og Varde, men det gav ham i hvert fald i mere borgerlige kredse et bogstavelig talt radikalt omdømme. Bl.a. kaldte den konservative Ribe Stiftstidende ham ved valget i april 1920 både for »socialist-radikaleren« og »republikaneren« fra Bryndum, som det både ville tjene Danmark – men retfærdigvis også Bryndum! – bedst, hvis han blev stemt hjem fra Christiansborg. Det »republikanske« er ellers ikke fundet i egne eller avisernes omtaler fra dengang, men Valdemar Nielsen koketterer med det i 1956, hvor han til Politiken udtaler, at »en gammel republikaner som ham selv« da ikke kan lade være med stadig at følge med i politik.

Der findes ikke tilstrækkeligt materiale til at få en fornemmelse af, hvor meget de to brødre Nielsen har påvirket hinanden politisk, men naturligvis har de drøftet politiske anliggender, når de mødtes i København. Sandsynligvis lå

Sidste sommer i Bryndum skole med børn, svigerbørn og børnebørn. Valdemar Nielsen forlod skolen 1. november 1938. (Foto i privateje).

Søren får sin Penge Vald. Nielsen

Søren får sin Penge og de og Kate i penge og de og Kate i

de. Lille får sin egen de, og han har ingen Penge.

(L. Long)

Detailed description: This is a handwritten musical score for a piece titled 'Søren får sin Penge' by Valdemar Nielsen. The music is written on a single staff in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a time signature of 2/4. The melody is simple and rhythmic, with lyrics written below the notes. The lyrics are: 'Søren får sin Penge og de og Kate i penge og de og Kate i de. Lille får sin egen de, og han har ingen Penge.' The piece concludes with a double bar line and a signature '(L. Long)'.

Valdemar Nielsen komponerede indimellem. Her er i hans egen håndskrift en melodi til »Søren får penge«, som familien kan huske tilbage fra 1930'erne.

»Velkommen Lærkelin« er dateret 23. februar 1956, og fra samme år »Min alderdoms vals« – en rigtig spillemands-vals!

Min Alderdoms Vals Vald. Nielsen

Ena Fader.

Detailed description: This is a handwritten musical score for a piece titled 'Min Alderdoms Vals' by Valdemar Nielsen. The score is written on six staves in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a time signature of 3/4. The music is more complex than the first piece, featuring various dynamics such as 'mf' and 'p'. The piece concludes with a double bar line and the signature 'Ena Fader'.

Velkommen Lærkelin Vald. Nielsen 2/4 5/6

Detailed description: This is a handwritten musical score for a piece titled 'Velkommen Lærkelin' by Valdemar Nielsen. The score is written on three staves in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a time signature of 2/4. The music is simple and rhythmic, with a tempo marking of 5/6. The piece concludes with a double bar line.

Satiretegneren Mogens Juhl (1927-82), der blev kendt fra bl.a. Blæksprutten og Svikmøllen, stammede fra Gjesing. Han kendte personligt medlemmerne af Valdemar Nielsens kvartet og udførte i 1952 denne akvarel: Valdemar Nielsen i forgrunden på bratsch, lærer Kristensen, Forum, og lærer Rasmussen, Alslev, til højre og i baggrunden malermester Broder Jørgensen på cello. Billedet tilhører sidstnævntes søn, Ejgil Jørgensen, Bryndum.

Carl Nielsens holdninger nærmere f.eks. Klaus Berntsen, som han opretholdt et livslangt bekendtskab med. Og selvom Valdemar fra Folketingets talerstol undertiden langede hårdt ud mod Berntsen, kan man næppe forestille sig, at luften har været særligt kølig, når Berntsen i Snapstinget lejlighedsvis har sat sig ved bordet med de unge mænd hjemme fra Nr. Lyndelse, Carl og Valdemar.

En ny Bryndum-tid

Alt i alt har folketingsårenes økonomi sikkert været fornuftig, og det har måske ligefrem betydet en vis indskrænkning, da Valdemar fra 1926 genindtrådte i embedet som førstelærer. Til gengæld var han nu hjemme til glæde for kone og børn. Fra denne tid fik han nye og – i egne øjne sociale – interesser, bl.a. for fjerkræ og frugtavl, ligesom han snart blev medlem af bestyrelsen for Bryndum og Omegns Vareindkøbsforening,

og fra 1929 dens formand. Her fik han nu nok mere arbejde, end han havde regnet med, for det viste sig, at han overtog en forening i krise, især fordi den hårdt plagede uddeler havde måttet trækkes med store udestående fordringer igennem længere tid. I 1930 viser det sig således, at medlemmerne skyldte Vareforeningen ca. kr. 100.000(!) – en for den tid særdeles stor sum, og det blev Valdemar Nielsens opgave at gennemføre en genopretning over de kommende år. Det viste sig dog vanskeligt, og i september-oktober var krisen på sit højeste og krævede forhandlinger med både leverandører og banker samt ikke mindst en række ekstraordinære generalforsamlinger. I oktober 1931 – midt i hele dette kaotiske forløb – døde så pludseligt hans bror, Carl Nielsen. Naturligvis deltog både Valdemar og Marie Nielsen i den storstilede begravelse fra Københavns Domkirke, fredag den 9. oktober, men det er tænkeligt, at Valdemar Nielsens egne

tanker i anledning af den sørgelige begivenhed i nogen grad blev forstyrret af de påtrængende problemer i vareforeningen. Krisen her blev dog afværget, der blev indgået aftaler med debitorerne, og en ny uddeler med erfaring fra brugsforeningen i Guldager blev ansat. Desværre ophører vareforeningens protokol med udgangen af 1936, hvor Valdemar Nielsen fortsat var formand, og hvor problemerne ganske vist syntes mindre, men eftervirkningerne eksisterede fortsat og betød bl.a., at nogle investeringer måtte opgives eller udskydes. Og hvad der siden hændte her – bl.a. vareforeningens overgang til brugsforening og medlemskab af FDB – må ligge uden for denne fremstilling.

Valdemar Nielsen fortsatte sit arbejde både i skolen og i kirken, indtil han lod sig pensionere i november 1938 – nøjagtig 40 år efter sin ansættelse som førstelærer. Han og Marie Nielsen byggede et mindre hus på den anden side af vejen, (nu Bryndumvej 140), lige over for skolen hvor han fortsatte de fleste af sine interesser og spillede skak, blev en ivrig tilhænger af EfB og for alvor genoptog sit violinspil. Dvs. i 1940'erne skiftede han til bratsch, da han dannede en strykekvartet sammen med lærer Kristensen, Forum, og lærer Rasmussen, Alslev, med malermester Broder Jørgensen på cello. De spillede sammen indtil langt op i 1950'erne, og Valdemar forblev en ganske habil stryger trods sine nu mere end 80 år. Det kan man forvisse sig om i et radiointerview, som Karl Bjarnhof optog med ham i foråret 1956 i anledning af den forestående indvielse af museet Carl Nielsens Barndomshjem i Nr. Lyndelse. Her gav Valdemar prøver på den violin, som han arvede efter sin far, Niels Maler, og spillede en af sine egne kompositioner, »Min Alderdoms Vals« foruden gengiver sin egen melodi til »Velkommen Lærkelil«. Han hævder i optagelsen, at han »aldrig rører violinen« – i modsætning naturligvis til brat-

Valdemar Nielsen med sin bratsch 1958.

schen. Men det går nu rigtig godt! I det hele taget fik han en del opmærksomhed i anledning af den indvielse, der nærmest fik national karakter bl.a. med direkte radiotransmission fra Barndomshjemmet på indvielsesdagen den 9. juni 1956 – Carl Nielsens fødselsdag. Valdemar Nielsen og Marie var også behørigt inviteret, men han havde betakket sig: »Tak for invitation til indvielse af museet. Vi kommer ikke.« Det var nu nok mest, fordi han fandt anstrengelsen for stor, men kan vel også skyldes, at han var gerådet i en kort avis-disput med sin niece, Carl Nielsens datter, Irmelin Eggert Møller, om Barndomshjemmets betydning for hendes far. Valdemar holdt således på, at det simpelthen ikke var Carls barndomshjem, og at man derfor forsøgte at lancere museet på et falsk grundlag. Det havde han – som det tidligere er fremgået – ikke ret i, men alligevel var hans indlæg i nogen grad en berettiget indsigelse over for den dengang noget romantiserede opfattelse af husets autenticitet: Carl havde jo trods alt kun boet der ca. 18 måneder.

I tiden efter Besættelsen voksede interessen for Carl Nielsen betydeligt, og i 1947-48 udkom Torben Meyers banebrydende biografi i to bind, mens tanken om et museum blev født i 1953, da det lille hus – Carl Niensens Barndomshjem, men altså i højere grad Valdemars! – på grænsen mellem Nr. Lyndelse og Nr. Søby stod i fare for at blive revet ned i forbindelse med en forlægning af landevejen mellem Odense og Faaborg. I begge tilfælde fik Valdemar Nielsen naturligvis henvendelser om enkeltheder vedrørende sin bror og familien og svarede beredvilligt både Torben Meyer og niecen, Irmelin Eggert Møller. Forespurgt kunne han dog i 1953 ikke fortælle noget om Barndomshjemmets indretning – han huskede det ikke, men foreslog, at Irmelin henvendte sig til søsteren Lovise, der netop på denne tid var i Danmark, og som han tillagde en bedre hukommelse: »*Hun synes jo i alle Maader at være Undtagelsen, der bekræfter Regelen*« – hvad han så i grunden mente med det!? I forberedelserne til biografien udlånte han en skudsmålsgang, som havde tilhørt deres mor, Maren Kirstine, født Johansen, men forlangte den tilbage snarest, hvad han da også fik. Nu kan den ses i museet i Nr. Lyndelse, hvor man nu også finder det måske største klenodie fra barndommen i Nr. Lyndelse, nemlig Niels Malers violin – den, som alle drengene lærte at spille på, som Carl Nielsen i følge sin yngre bror havde brugt det første år på konservatoriet, og som nu Valdemar Nielsen ejede. Den ville han ikke give til museet, for den skulle den af hans egne børn have, som ville få størst glæde af den – sådan ønskede hans far, Niels Maler, det! Det viste sig at blive Thorvald (1910-1996), der blev lærer i Gjærn, og som så efter sin fars død deponerede den på ubestemt tid på museet.

Som 91-årig havde Valdemar Nielsen i november 1962 den sorg uventet at miste sin hustru gennem 44 år, Marie Nielsen. Den var så meget

desto større, fordi det var svært at forene sig med tanken om, at han nu måtte opleve at blive enke-mand for anden gang. Marie havde jo været hans støtte på hans efterhånden mange, gamle dage, og det stod klart, at han ikke kunne bo alene i huset i Bryndum herefter. Datteren Ingrid kom derfor hjem og boede hos sin far i nogle uger, mens julen blev tilbragt hos hans og Maries ældste datter, Klara Jensen i Varde, der var gift med redaktør Johannes A. Jensen på dagbladet Vestkysten. Straks efter nytår 1963 flyttede Valdemar Nielsen så til Klæstrup ved Brønderslev, hvor Ingrid boede sammen med sin søster, Marie – langt borte fra hans voksne hjemstavn. Ingrid var i 1926 blevet gift med Tage Møller, som havde været præst i Bryndum 1925-1929, men som døde i 1955. Marie Nielsen var tidligt fulgt efter det unge præstepar og havde været deres medhjælp og støtte gennem mange år. Hos disse døtre levede Valdemar Nielsen sine sidste år og kom således på mange måder til at dele skæbne med sin egen far: en livsaften langt fra den egn, hvor han var kendt og erkendt, men vigtigere var det dog, at den i begge tilfælde blev tilbragt i taknemmelighed over at være til og være hos mennesker, de holdt af. Valdemar Nielsen var vel nu mæt af dage: han havde mistet to hustruer, i sit første ægteskab tillige to små døtre og på sine ældre dage tre voksne børn. Han forblev imidlertid åndsfrisk og aktiv til det sidste og spillede bl.a. stadig af og til på sin bratsch. Efter kort tids sygdom døde Valdemar Nielsen den 12. november 1965, 94 år gammel – som den sidste af en stor børneflokk fra det fattige, men så betydningsfulde hus på marken i Sortelung.

Som brødre ...

I det omtalte radiointerview beder Karl Bjarnhof naturligvis om Valdemar Niensens holdning til sin brors musik. Den gamle mand respekterer,

men har ikke personligt så høje tanker om symfonierne, som han må tilstå ikke har rørt ham »dybt i hans indre«, og Carl Niensens kammermusik kender han dårligt. Derimod har han meget høje tanker om de folkelige sange, som han tilsyneladende i en art politisk-freudiansk fortalelse tillægger »social værdi«! Men reelt var det den højeste udmærkelse, som Valdemar Nielsen i sit 85. år kunne tillægge noget overhovedet: at en gerning havde betydning og perspektiv for mennesker i deres daglige virke og i deres tilværelse. Kronikken, »Det store og det smaa«, fra 1924 udtrykker bekymring for, at mediernes heltegerninger i overskrifter blot er surrogater for eget ansvar og ikke mindst egne muligheder. Den virkeligt store bedrift finder han i stedet hos den sygeplejerske, som i 47 år har udøvet sin gerning blandt alle mulige slags mennesker på Sct. Joseph Hospital i Esbjerg. Heri finder han reelt sammen med sin bror – og sikkert også alle de øvrige søskende på tværs af store geografiske og sociale forskelle – i en fælles tro på behovet for bestandigt at søge lykken for sig og sine. Carl Nielsen udtalte i anledning af 60-års dagen sin frygt for at »gøre lykke« som var noget ganske andet end at søge den! – og som alt for ofte viste sig blot at blive til skuffelse. Det, der for alvor talte, var bevægelsen fremad, ambitionen og bestræbelserne på at skabe og give andre noget: muligheder, oplevelser og bedre vilkår. For den berømte Carl Nielsen satte troen og viljen sig uudslettelige spor i hans musik – mens hjemmet, skolen og det politisk arbejde lokalt og nationalt på andre måder bar mærke af den særlige fynsk-vestjyske kombination af engagement og udholdenhed, der til det sidste holdt »skæbnens store drivhjul« kørende for Valdemar Nielsen.

Note

1. Denne fremstilling baserer sig på det rige materiale, der eksisterer vedrørende Carl Nielsen både udgivet og i arkiver, og hvor materiale vedrørende Valdemar Nielsen findes spredt. Det gælder især bl.a. de første tre bind af *Carl Nielsen Brevudgaven* (udgivet og kommenteret af John Fellow), der foreløbigt dækker perioden indtil 1910. Deres far, Niels Malers breve til Carl Nielsen har endvidere været udgivet i Carl Nielsen-Selskabets tidskrift *Espansiva* 2000-2003 med kommentarer af Knud Ketting, sm også til denne artikel har bidraget med andre oplysninger. Den udgivne litteratur om Valdemar Nielsen har hidtil været Kraks Blå Bog 1928, Victor Elberling: *Rigsdagsmedlemmer gennem 100 År*, bind III (1950) og en fin omtale i Holger Willadsen: *Bryndum Vester Nebel*, 1947. Desuden er der anvendt materiale i Esbjerg Byhistoriske Arkiv, hvor bl.a. protokoller fra Bryndum (og Vr. Nebel) sogneråd, skolekommission og menighedsråd opbevares sammen med Bryndum Vareindkøbsforenings forhandlingsprotokol 1896-1938, mens Varde Lokalkiv have kunnet forsyne undersøgelsen med relevante aviser fra perioden. Jeg takker begge arkiver for hjælpen. Derimod er det ikke lykkedes at lokalisere en række arkiver vedrørende Valdemar Niensens aktiviteter i den radikale Guldager-kreds, Danmarks Fjerkræavlforening og den relevante afholdsforening. Til gengæld kan jeg ikke nok som takke en række personer for at have taget sig tid til at tale med mig om Valdemar Nielsen og stille deres viden og materialer til rådighed: det gælder Laurits Kristensen, Gunnar Lund Sørensen og Ejgil Jørgensen, alle Bryndum, samt Olav Willadsen, Esbjerg, provst Jørn Munksgaard, tidligere Bryndum, og især Valdemar Niensens datter, Sigrid Rasmussen, Nærum, der foruden at stille fotos, breve og andre dokumenter vedrørende sin far til rådighed har givet et fint indblik i livet i Bryndum skole med sine barndoms- og ungdomserindringer, der udkom privat i 1998.

Karsten Eskildsen, Sct. Laurentii Gade 4, 6760 Ribe. Født 1956. Fuldmægtig, Syddansk Universitet Esbjerg. Tidl. adjunkt Ribe Statseminarium, museumsinspektør Odense Bys Museer, leder af H.C. Andersen/Carl Nielsen-enheden, musikchef Esbjerg Ensemble og Vestjysk Symfoniorkester. Forfatter, redaktør m.m. af bøger og artikler vedr. bl.a. H.C. Andersen, Carl Nielsen og Ribe.